

УДК: 339.9

Л. Б. ШОСТАК

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

УКРАЇНА У ПРОСТОРІ СУЧАСНИХ ГЕОЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 3(26), с. 5–11

Розглянуто сучасні гео економічні інтеграційні тенденції та характерні ознаки світової фінансової економіки епохи постмодерну. Висвітлено специфічні проблеми, що визначають новітній формат міжнародних відносин і місце країни в гео економічних інтеграційних процесах. Окреслено головні завдання України для забезпечення економічного зростання та конкурентоспроможності національного господарства у світовій економічній системі.

Незважаючи на поточну світову фінансово-економічну кризу, міжнародні інтеграційні процеси найбільш динамічно відбуваються у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону (АТР), країни якого (зокрема Китай, Японія, Малайзія, Таїланд,) успішніше за всіх долають кризові явища в економіці. На їх частку припадає понад 20 % світового економічного потенціалу. Європейські інтеграційні процеси, що завершилися підписанням Лісабонської угоди усіма країнами — членами ЄС, під впливами кризових загроз, зокрема у Греції, Іспанії та Португалії, набувають рис дезінтеграції, оскільки найуспішніші члени не волюють витрачати власні ресурси на допомогу потерпілих країн. Німеччина запропонувала розробку механізму виключення з членства ЄС країн-невдах. Регіон Північної Євразії, особливо держави, що утворилися після розпаду СРСР, які розвиваються в умовах системної структурної кризи, також потерпають від проявів світової кризи внаслідок протекціоністської політики розвинених держав, які захищають власні ринки. Саме це спонукало нові незалежні країни до інтенсифікації інтегра-

ційних процесів, тобто реанімації проекту Єдиного економічного простору на основі Митного союзу в більш широкому форматі і, зокрема, із залученням України. У другій половині ХХ ст. ці країни (ще у складі СРСР) займали одне з помітних місць у світовій економіці внаслідок величезних запасів природно-сировинних та енергетичних ресурсів, технологічного потенціалу, дешевих і кваліфікованих трудових ресурсів [1], і залишаються сьогодні привабливими ринками збуту товарів, послуг і технологій високорозвинених країн.

Під впливом сучасних кризових і геополітичних процесів виникли передумови створення й інших регіональних угруповань — це тісно пов'язані між собою регіони Середземномор'я і Причорномор'я (до якого входить і Україна), а також регіон Середнього Сходу, Центральної Азії і Близькосхідний регіон, які протягом двох тисячоліть пов'язані міжнародними торговими і коопераційними зв'язками.

У рамках світового господарства сформувалося кілька основних центрів зовнішньоторго-

вельних зв'язків. Близько 3/4 обігу міжнародної торгівлі припадає на розвинені країни, з нього третина — на США, Німеччину та Японію. На товарну структуру міжнародної торгівлі істотно вплинула чергова хвиля НТП. Найвагоміша частка (понад 4/5) припадає на продукцію обробної промисловості, серед якої особливе місце посідає продукція новітнього машинобудування. Змінилася й структура експорту країн, що розвиваються: зменшилася залежність від вивозу одного-двох видів сировини, за винятком країн — експортерів нафти. Проте слаборозвинені країни все ще залишаються основними постачальниками кольорових металів, бавовни, природного каучуку, а також деяких специфічних харчових продуктів — кави, какао, чаю, бананів тощо. Найпомітніші зміни у зовнішній торгівлі відбулися в нових індустріальних країнах (Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Бразилія, Мексика, Аргентина), які віднедавна значно збільшили частку промислових виробів у експорті товарів.

У другій половині ХХ ст. з новою хвилею НТР ринкова економіка перейшла на більш високу стадію і стала світовою фінансовою економікою з такими характерними ознаками:

- самовідтворювальна світова фінансова система стала меншою мірою пов'язана з обслуговуванням міжнародного руху товарів і факторів виробництва, а більшою — зі страховими операціями, іпотекою і формуванням боргової парасольки за допомогою новітніх спекулятивних фінансових інструментів, що й призвело до поточної світової фінансової і, як наслідок, економічної кризи;
- виникла мобільна комп'ютеризована сфера міжнародного обміну товарами і послугами (зокрема фінансовими) на базі Інтернет-технологій;
- значно посилився міжнародний рух засобів виробництва (капіталу, робочої сили, технологій);
- відбувається широкомасштабна корпоративізація міжнародних форм виробництва;
- виникла новітня система міжнаціональних і наднаціональних, міждержавних і недедержавних механізмів міжнародного регулювання зовнішньоекономічної діяльності країн світу;
- зростає маргінальна відкритість економіки країн периферійного простору світового господарства.

До специфічних проблем сучасної світової економіки, що визначають новітній формат міжна-

родних відносин і місце країни в геоекономічних інтеграційних угрупованнях, можна віднести:

1. Посилення взаємозалежності національних господарств внаслідок:

- поглиблення інтернаціоналізації виробництва і суспільного поділу праці;
- економічну і структурну інтеграцію зі специфічною організаційною структурою.

2. Загострення глобальних еколого-економічних проблем, що загрожують виживанню всього людства (демографічна, продовольча, екологічна, кліматична, енергетична).

3. Поглиблення економічної відсталості слаборозвинених країн, яка одночасно пов'язана із зовнішніми боргами, цивілізаційними війнами і міжнародним тероризмом.

4. Тліють і загострюються латентні міжнародні конфлікти із загрозою застосування ядерної зброї.

5. Поглиблюється недосконала конкуренція, що виявляється через "торговельні війни".

6. Відбувається монополізація інформаційних та інших інфраструктурних послуг розвиненими країнами (США, Японією, країнами ЄС).

7. Посилюється монопольне становище транснаціональних корпорацій.

8. Зростають масштаби тіньової міграції капіталів і робочої сили (через посилення кримінальних трансакцій в офшорних зонах та "відплив мільярдів" у розвинені країни).

На світовому ринку праці утворилася кілька національних ринків, до яких залучається іноземна робоча сила — це насамперед США, західноєвропейські країни і деякі країни — експортери нафти [2]. Основними постачальниками робочої сили на ці ринки є слаборозвинені країни. Великі контингенти працівників мігрують у пошуках роботи із Мексики в США, із країн Західної Африки, Близького Сходу, з Туреччини, а також із Південної Італії, Іспанії, Португалії в промислово розвинені країни. Спостерігалось посилення трудової міграції в Європу з країн транзитивної економіки, у тому числі з України. Проте внаслідок скорочення виробництва у розвинених країнах зростають тенденції трудової рееміграції через скорочення робочих місць, зокрема очікується повернення українців з Чехії та інших країн — членів ЄС.

Сучасні кредитно-фінансові відносини є визначальною складовою міжнародних економічних зв'язків, що виявляються у взаємному наданні позик і кредитів, а в розвинених країнах — у вивезенні капіталу з метою максиміза-

ції фінансового арбітражу. Середньорічний обіг міжнародних фінансових операцій на кілька порядків перевищує обіг світової торгівлі, сягаючи сотень трильйонів доларів щорічно. Майже третина цієї суми припадає на США, і по 15 % — на Великобританію та Японію. Потужними інвесторами залишаються й Німеччина, Франція, Італія та країни — експортери нафти (Саудівська Аравія, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати). Тому Україна на тлі формування привабливого інвестиційного іміджу має зважувати власні інтеграційні наміри з урахуванням інвестиційних можливостей партнерів.

Протягом існування людства майже всі серйозні міжнародні суперечки вирішувалися силовими методами. На початку 2000-х років на військові потреби витрачалося понад 1,5 трлн доларів щорічно, що дорівнювало вартісному обігу світового ринку послуг чи третині міжнародного торговельного обороту. Майже половину світових коштів на військові потреби витрачають дві країни — США та Росія. У деяких країнах військові витрати сягають 10–12 % ВВП — це насамперед країни, які втягнуті у перманентні військові конфлікти (КНДР, країни Перської затоки, зокрема Ізраїль). Чимало небагатих за доходами на душу населення країн світу вкладають у військову сферу коштів більше, ніж у соціальну (Китай, Пакистан, Іран, Ірак, Сирія, Куба, В'єтнам та ін.). Забезпечення власної безпеки України може здійснюватися за двома альтернативними напрямками: 1) приєднання до певного військово-політичного блоку за певні членські видатки (2–7 % ВВП) або 2) створення власного військового потенціалу під гаслами позаблоковості та за умови створення сприятливих умов для іноземного фінансового капіталу.

Не менш важливими є глобальні екологічні проблеми, що виникли внаслідок екстенсивного типу споживання природних ресурсів, зокрема промислово розвиненими країнами. Це насамперед глобальне потепління, виснаження озонового шару атмосфери, зменшення біологічного різноманіття, вичерпання невідновлювальних природних ресурсів (приміром паливно-енергетичних), погіршення якості питної води і атмосферного повітря, спустелення лісових і степових ландшафтів, забруднення шкідливими речовинами усіх елементів біосфери, накопичення відходів навіть у космосі. Розв'язання цих проблем потребує величезних зусиль усього людства, в тому числі у сфері міжнародних відносин, і не лише узгоджень і домовленостей на основі опра-

цювання загальнолюдської стратегії розвитку на кшталт “Порядку денного на XXI століття”, а й їх виконання.

Сучасні процеси глобалізації є визначальними і водночас стимулюючими розвиток усіх форм сучасних міжнародних відносин. Вважається, що процес глобалізації має універсальний характер і охоплює не лише економічну сферу, а й усі сфери суспільного буття: насамперед соціальну, культурну, інформаційну тощо. Універсальність цього процесу відбивається на сукупності міжнародних економічних відносин.

У сучасному світі регіональна політика здійснюється на рівні етнічних відносин, а глобальна — на рівні відносин між цивілізаціями, тому конфлікти між супердержавами залишають місце цивілізаційним суперечностям, що можуть реалізуватися на мікрорівні в етнічних конфліктах між країнами-сусідами і на макрорівні — як конфлікт глобального масштабу (між провідними країнами різних цивілізацій). Серед причин, що можуть призвести до подібних конфліктів, існують проблеми сучасної міжнародної політики [3; 4]:

- міжетнічні конфлікти, що виявляються внаслідок намагань країни захистити поріднене населення в країнах іншої цивілізації;
- проблеми штучного нав'язування власних цінностей і культури народам інших цивілізацій;
- посилення суперечок з питань міжнародної торгівлі, іноземних інвестицій, трудової міграції тощо внаслідок різних економічних потенціалів (економічної могутності) країн;
- територіальні претензії, в які залучені провідні країни;
- посилення впливу міжнародних організацій (ООН, МВФ, СБ тощо) на формування глобальної політики.

Намагання Заходу нав'язати усьому світу власні “правила гри”, норми, стандарти і моральні цінності зустрічає опір з боку інших цивілізацій, зокрема у вигляді релігійного фундаменталізму, який набуває доволі небезпечних форм. Розвиток подій надає все більших повноважень незахідним країнам як активним суб'єктам міжнародних відносин поза рамками західної цивілізації.

Оскільки в сучасних умовах жодна країна не в змозі здійснювати повний контроль процесів, що відбуваються як за кордоном, так і на власній території, виникає потреба концентрації зусиль щодо узгодження дій, укладання міжнародних

угод і створення міжнародних організацій. Тому особливого значення набувають принципи міжнародного визнання суверенітету країн, їх “взаємного визнання”, що побудовані на єдиних правилах взаємодії для всіх країн, та міжнародних домовленостях.

Сучасні еволюційні тренди світової спільноти проявляються через віртуалізацію суспільних зв'язків, організацію мережної структури суб'єктів світового господарства і посилення фінансової домінанти у міждержавних відносинах. Сучасна світова економіка характеризується такими ознаками:

- 1) трансграничні господарські взаємодії стають усе більш глибокими, а внутрішні зв'язки – розвиненими;
- 2) мобільнішими стають ресурси, товари і послуги;
- 3) ТНК відіграють значно більшу роль як виробники і розповсюджувачі багатства, а також діють у більшості країн;
- 4) на трансграничних ринках виникає економічна і фінансова нестабільність, зокрема на ринках капіталів і валюти;
- 5) відбувається експансія інформаційних технологій та електронної комерції, що обумовлює зміни характеру трансграничних акцій, зокрема усіх видів послуг.

Економічні відносини стали носити характер замкненого циклу: через фінансові вкладення в реальний сектор економіки і ноу-хау у виробничі цикли країн-реципієнтів з використанням, як правило, дешевих трудових ресурсів і сировини країни розміщення виробництва і наступним вивозом доходів у грошовій або товарній формі в країну-донор.

Епоха інформаційної глобальної економіки, яка висвітилася наприкінці ХХ ст., характеризується змаганням окремих країн та геополітичних блоків за розподіл ресурсів та частки світового ВВП на підставі конкурентоспроможності національних економік на світовому ринку. Глобальна конкуренція обумовлюється факторами, притаманними новій світовій економіці, що побудована на інформаційних технологіях і виникла з сучасних інтеграційних процесів, віртуалізації фінансової сфери та послуг. Вона характеризується взаємозалежністю, асиметрією структури, регіоналізацією її суб'єктів, а також зростаючою диверсифікацією в кожному регіоні, різним ступенем виробничого залучення та сегментації, вилученням окремих регіонів та націй зі свого обігу. Конкурентна позиція націо-

нальних економік у цій світовій структурі обумовлюється чинниками, що притаманні новій фінансовій системі, яка є мережею, побудованою на інформаційних комунікаціях і експансії потоків віртуального фінансового капіталу. Три загальних фактори визначають форму та результат конкурентної боротьби в сучасному світовому просторі:

- 1) технологічна потужність (у тому числі інформатизація) економіки;
- 2) доступ до крупних, інтегрованих та платоспроможних ринків;
- 3) політичні можливості національних та міжнародних інститутів керувати стратегіями росту країн або регіонів, які перебувають у їх юрисдикції.

На початку нового тисячоліття у світі з'явилася особлива фінансова підсистема, яка являє собою певну суперкапітальну і суперфінансову частину світового економічного господарства, що здатна контролювати світову вартість і спрямовувати її рух відповідно до інтересів світових фінансових центрів. Ця система здатна витягати постійний вартісний і реальний дохід у вигляді не лише капітального прибутку, а й прямого фінансового обкладання всього світового господарства через стягування глобальної фінансової ренти. Як свідчить практика сучасних міжнародних відносин, фінансова рента значно вище природно-ресурсної ренти і навіть штучної інтелектуальної ренти. Трансформація економіки модерну і виникнення замість неї фінансової постмодерну зумовлена таким розвитком подій:

- високою технологізацією всього господарського, соціального та економічного процесу, технізацією самого життя і перетворення зв'язків суспільства у суспільства мереж, суб'єктів господарювання – в економічних агентів, мотивацій господарювання – в стандартизації акцій і угод, що сприяє виникненню фінансово-економічної павутини, здатної до високого ступеня самоорганізації, з одночасною нестабільністю, некерованістю і непрогнозованістю;
- граничною глобалізацією господарського життя та економіки, що дає можливість не лише встановлювати контроль над усіма ресурсами планети та забезпечувати їх підконтрольне залучення до господарського обігу, а й підкоряти час і простір, надаючи господарським взаємодіям ознак нереальності;

- поширенням віртуалізації життя та економіки, за якої ірреальне панує над реальним, завдяки чому через віртуальне буття створюють віртуальну економіку;
- високим ступенем урегульованості життя та економіки, їх особливої, непомітної керованості, завдяки якій підтримується видимість економічної свободи, вільної конкуренції та інших ознак свободи прийняття господарських рішень;
- тотальною інформатизацією буття, господарювання, економіки, обчислювання реальності та її відрив від реального буття;
- зростаючою та повсюдною криміналізацією життя та господарювання, яка супроводжується не лише розширенням так званої тіньової економіки, а й занурення життя, господарювання, економіки у певну суб'єктивну невідомість, де залишається лише одне — пристосовуватись до постійно мінливої ситуації.

Поточна глобальна фінансово-економічна криза є логічним проявом сучасного суспільного буття. Вона набуває ознак хвильового прояву із загальним трендом падіння світового випуску та нарощуванням віртуального фінансового капіталу. У процесі подолання цієї кризи, яка може тривати від 3 до 5 років, геополітична карта новітніх міжнародних економічних угруповань має переформуватися на користь більш ефективних і раціональних систем господарювання. Саме криза спровокувала посилення регіоналізації проти глобалізації світового господарства і успіх кожної з країн світу залежатиме від раціонального і прагматичного вибору інтеграційних векторів.

Геоелекономічний інтеграційний вибір України має обумовлюватися прагматичним поглядом на його наслідки з позицій забезпечення ефективності національного господарства у світовому економічному просторі. Для підтримки економічного зростання України необхідно залучити величезні кошти, як на обслуговування зовнішніх і внутрішніх державних боргів, так і для забезпечення інноваційних процесів в економіці. Задля цієї мети необхідно відновити довіру внутрішніх інвесторів (депозитаріїв) до банківської системи України та створити інвестиційно-привабливий імідж для зовнішніх капіталовкладень у спільні стратегічні проекти. Залученню іноземних фінансових ресурсів сприятиме легітимне створення зон спеціального фінансового режиму на кшталт внутрідержавних офшорів у регіонах преференційного розвитку.

Розглядаючи можливі умови функціонування внутрідержавної офшорної юрисдикції слід зауважити, що вибір території для надання їй відповідного статусу має спиратися на такі критерії:

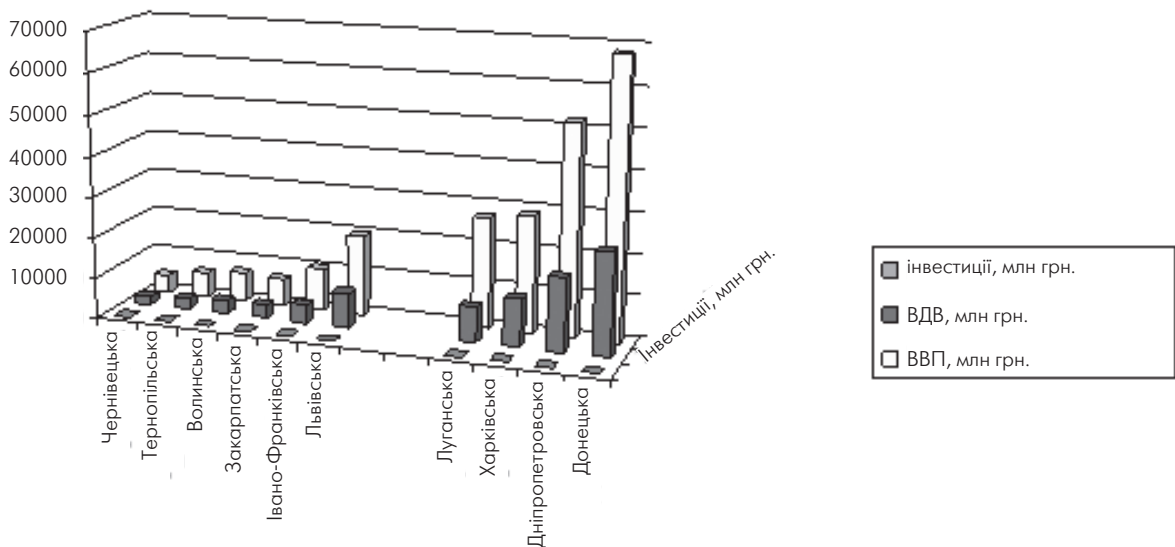
- ознаки депресивного розвитку регіону на тлі наявного економічного потенціалу;
- невеликий розмір території та її прикордонне розташування;
- наявність певної банківської мережі і супутніх ринкових інфраструктур (фондової біржі, телекомунікації тощо).

На цій території або на її частині шляхом надання відповідного статусу доцільно ввести диференційований фіскальний режим для резидентів (ставки нижче ніж по країні) та нерезидентів, наближаючи оподаткування корпоративного прибутку залежно від виду діяльності до нульової ставки. У такий спосіб держава може отримати “потрійні дивіденди”: 1) надати поштовх для випереджаючого розвитку депресивного регіону (збільшити базу оподаткування); 2) повернути національний фінансовий капітал, що відплив за кордон (у тому числі до зовнішніх офшорів) і 3) витягти більшу частину національних фінансів з “чорної” до “напівпрозорої тіні”, що може стати реальним кроком до легалізації прихованого раніше капіталу українських підприємців.

Необхідність надання статусу зони спеціального фінансового режиму для окремого регіону (або його району) зумовлена ще й тим фактом, що існує суттєвий контраст у розвитку і якості життя між західними і східними регіонами України (див. рисунок).

Різниця між найбільш успішними областями цих регіонів — Донецькою і Львівською — за рівнем інвестицій становить 1,5 раза, за рівнем ВВП — 3,5 раза, за ВДВ — майже у 3 рази. Різниця між найуспішнішою східною (Донецькою) і майже депресивною західною — Чернівецькою областю за інвестиціями становить 22 рази, ВВП — 15,5 і ВДВ — 12 разів.

Зважаючи на сучасний стан економіки України, вже найближчим часом необхідно: 1) забезпечити зростання реальних доходів населення шляхом оптимізації податкової політики, збільшення місткості ринку праці, створення нових робочих місць, оптимізації структури зайнятості; 2) розширити і поліпшити матеріально-технічну базу закладів освіти та культури, охорони здоров'я, сектору послуг і житлово-комунального господарства; 3) збільшити обсяги фінансової підтримки державних програм щодо охорони здоров'я, материнства і дитини-



Макроекономічні показники розвитку окремих регіонів України

тва, а також соціального захисту бідніших верств населення; 4) підтримати розвиток малого та середнього бізнесу через пільгове кредитування для формування фінансових ресурсів домогосподарств і підприємців — фізичних осіб з метою розширення сукупного попиту.

Одним з найбільш ефективних способів вирішення усіх цих завдань є здобуття депресивної області, автономією або районом статусу зони спеціального фінансового режиму господарювання, що забезпечить приток як внутрішніх, так і зовнішніх фінансових ресурсів.



Література

1. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В. М. Гейця. — К.: Основа, 2006. — 592 с.
2. Новицький В. Є. Економічні ресурси цивілізаційного розвитку: Навч. посіб. — К.: Вид-во НАУ, 2004. — 268 с.
3. Гайдуков Л. Ф., Кремень В. Г., Губернський Л. В. та ін. Міжнародні відносини та зовнішня політика. — К.: Либідь, 2001. — 621 с.
4. Білорус О. Г., Лук'яненко Д. Г. та ін. Глобалізація і безпека розвитку / За ред. д-ра екон. наук, проф. О. Г. Білорус. — К.: КНЕУ, 2001. — 733 с.

В умовах світової фінансової кризи слід очікувати переформатування інтеграційних блоків задля підвищення ефективності міжнародних економічних зв'язків. Новий формат міжнародних відносин визначатимуть: посилення взаємозалежності національних господарств, загострення глобальних екологічних проблем, поглиблення відсталості слаборозвинених країн, латентні міжнародні конфлікти, недосконала конкуренція, посилення монопольного становища ТНК, зростання нелегальної міграції капіталів та робочої сили. Геоелекономічні інтеграційні вектори України доцільно будувати з прагматичних позицій забезпечення ефективності національного господарства у світовому економічному просторі.

В условиях мирового финансового кризиса следует ожидать переформатирование интеграционных блоков для повышения эффективности международных экономических связей. Новый формат международных отношений будут определять: усиление взаимозависимости национальных хозяйств, обострение глобальных экологических проблем, углубление отсталости слаборазвитых стран, латентные международные конфликты, несовершенная конкуренция, усиление монопольного состояния ТНК, рост нелегальной миграции капиталов и рабочей силы. Геоэкономические интеграционные векторы Украины целесообразно строить с прагматических позиций обеспечения эффективности национального хозяйства в мировом экономическом пространстве.

Underworld financial crisis' conditions ought to expect the block integration reformatting for economization of international economic relation. New format of international relations will take shape of: intensification of national economy interdependency, global ecological problems worsening, deepening of backwardness of underdeveloped countries, cryptic international conflicts, imperfect competition, strengthening of monopolistic position of TNC, increasing of illegal migration of capital and labor. Geoeconomical integration vectors of Ukraine well to construct on pragmatic positions of national economy efficiency ensuring.

Надійшла 15 серпня 2010 р.